

Prof. assoc. dr. Sabit SYLA
(Prishtinë)

**QËNDRIMI I FORCAVE POLITIKE DHE USHTARAKE
TË SHQIPËRISË NDAJ KOSOVËS GJATË LUFTËS SË
DYTË BOTËRORE**

Lufta e Dytë Botërore, riaktualizoi çështjen e Kosovës, si një çështje e cila do të shndërrohej në një pikë objeksionesh për shqiptarët dhe do të ndikonte në shkallën e rezistencës së shqiptarëve në Kosovë dhe në Shqipëri. Kosova do të ishte një çështje e rëndësishme, rreth së cilës do të bëheshin diferencime e polarizime forcash, madje një problem që do të përcaktonte orientimin e shtresave e të rrymave të ndryshme politike duke ndikuar në zgjerimin apo ngushtimin e koalicioneve antifashist, apo fashist.

Populli shqiptar në përgjithësi dhe ai i Kosovës në veçanti dëshironin çlirimin dhe zgjidhjen e çështjes kombëtare, pra bashkimin e kësaj treve me Shqipërinë. Përparësitë e vendosura nga forcat e ndryshme politike dhe ushtarake në Shqipëri dhe në Kosovë, përcaktuan shkallën e rezistencës ndaj pushtuesit, por edhe bashkëpunimin me të. Vendimet e aleatëve të mëdhenj dhe të kombeve të tjerë antifashiste i dhanë me të drejtë përparësi çlirimit

të vendeve të tyre, duke e lënë të hapur zgjidhjen e problemeve të tjera në periudhën e pasluftës. Fuqitë e Mëdha antifashiste nuk i njohën pushtimet e Forcave të Boshtit dhe u shprehën për restaurimin pas luftës të situatës së mëparshme. Përmes Kartës së Atlantikut, Rusvelti dhe Çërcilli hodhën idenë e vetëvendosjes, e cila zgjoi shpresat e kombeve të pushtuara. Pra, çështja e Kosovës do të duhej të ishte problem i vetë shqiptarëve të Kosovës, por edhe i forcave politike dhe ushtarake të Shqipërisë së pushtuar, i forcave politike dhe ushtarake të Jugosllavisë, më tej edhe i vendimeve të Aleatëve të Mëdhenj.

Bashkimi i pjesës më të madhe të Kosovës me shtetin amë, në gusht të vitit 1941, nuk u realizua nga shqiptarët, edhe pse ata aspironin një bashkim të tillë. Ai ishte rrjedhojë e politikës italiane dhe gjermane, që donin të lehtësonin qëndrimin e tyre në territorin shqiptar, të frenonin sa të mundnin rezistencën e shqiptarëve dhe mundësisht t'i përdornin shqiptarët si rezerva në luftën kundër fuqive aleate. Këto objektiva, të pleksura me njohjen e mirë të psikologjisë dhe kërkesave kombëtare të shqiptarëve, ku u dalluan në mënyrë të veçantë gjermanët, përcaktuan sjelljen dhe qëndrimin e tyre ndaj shqiptarëve gjatë LDB. Ky fakt ndikoi më pas edhe në qëndrimin e shqiptarëve ndaj blloqeve ndërluftuese.

Zgjidhjet nën pushtim gjatë LDB për shqiptarët mund t'i quajmë “fat në fatkeqësi”. Në kushtet kur pushtuesit italianë dhe gjermanë e bashkuan një pjesë të madhe të territorit shqiptar, për një pjesë të madhe të popullsisë shqiptare, sidomos në Kosovë, u përmbush një kërkesë kombëtare. Për fat të keq të tyre ajo mbeti një zgjidhje afatshkurtër, një zgjidhje jo e qëndrueshme dhe e realizuar me ndihmën e fuqive humbëse të luftës. Edhe për një pjesë të shqiptarëve që bashkëqeverisën me pushtuesin, atashimi i Kosovës me Shqipërinë u konsiderua një realitet i mirëqenë dhe zgjidhje e duhur për shqiptarët në përgjithësi. Për ta problemi i Kosovës ishte një çështje që ishte zgjidhur në kuadrin e pushtimit italian apo gjerman. Sidoqoftë, zgjidhja e pushtuesve, nuk mund të

thuhet se nuk pati efekt tek shqiptarët e Kosovës dhe tek rezistenca e tyre antifashiste. Këtu nuk mund të mos përmendet edhe fakti se një pjesë e madhe e territoreve etnike shqiptare mbeti nën sundimin e Bullgarisë fashiste dhe të Gjermanisë naziste që nga viti 1941, kur u ndanë sferat e interesit të forcave fashiste në Ballkan. Për sa i përket reagimit të forcave politike dhe ushtarake në Shqipëri, duhet thënë se ato ishin të ndara në qëndrimet e tyre.

Lëvizja Nacionalçlirimtare dhe PKSH që e drejtonte atë, e konsideroi çështjen e Kosovës si një problem që do të zgjidhej pas luftime. Ajo e artikuloi atë gjatë periudhës së Luftës, por pa këmbëngulur në arritjen e saj, duke shpresuar tek Partia Komuniste Jugosllave dhe Tito si drejtues i saj, me të cilën në vija të trasha ndante të njëjtën ideologji dhe filozofi për ndërtimin e shtetit të pasluftës, por dhe tek skemat e vendimet e Aleatëve të Mëdhenj. Nga ana tjetër, forcat nacionaliste shqiptare kërkuar garanci që gjatë kohës së luftës nga Aleatët e Mëdhenj që ata të shpreheshin për fatet e territoreve dhe të popullsisë shqiptare jashtë kufijve politike të shtetit shqiptar dhe e kushtëzuan në një farë mase rezistencën e tyre me dhënien e garancive për zgjidhjen e këtij problemi. Këto garanci për të ardhmen e Kosovës nuk u dhanë nga Aleatët e Mëdhenj, ashtu si nuk u shprehën haptazi edhe për restaurimin e shtetit shqiptar në kufijtë e paraluftës.

Forcat nacionaliste bashkimin e Kosovës me Shqipërinë, në kohën e konfrontimit të madh botëror e konsideruan një shans historik që duhej shfrytëzuar nga ana e forcave politike shqiptare. Alternativa e bashkimit kombëtar në këtë moment historik, u përkrah më fuqishëm nga nacionalistët, të cilët edhe e përfshinë në programet e tyre. Sipas tyre alternativa, e cila synonte rivendosjen e shtetit të pavarur shqiptar, krijimin e Shqipërisë etnike, ose bashkimin e trojeve etnike shqiptare dhe zgjidhjen e çështjes së Kosovës duhej parë në këtë kuadër.

“Nacionalizma shqiptare”, ishte dokumenti e platforma e parë, i formuluar nga Mit’hat Frashri, i cili përbëhej nga tetë pika kryesore, të njohura ndryshe me emrin Oktolog¹. Sipas Oktologut, parësore ishte Independenca e Shqipërisë së vitit 1913. Ndërsa, çështja etnike e sidomos bashkimi i Kosovës me Shqipërinë zinte vend kryesor në platformë, por Kosova nuk përmendej si pikë e veçantë, por ajo konceptohej në kuadër të shtetit amë. Mbi këtë bazë, bashkimi do të realizohej duke u mbështetur në forcat e brendshme dhe me mbështetje parimore nga jashtë, qofshin nga nazifashistët, apo antifashistët. Në dokument nuk përmendet as lufta si mjet për ta realizuar bashkimin e Kosovës me Shqipërinë. Arritja e qëllimit final për bashkim kombëtar nuk artikulonte terma të një nacionalizmi ekstrem, por donte ta realizonte qëllimin kombëtar duke ruajtur miqësinë dhe mirëkuptimin e ndërsjellë me fqinjët.

Ndërkohë, pas bashkimit të realizuar nga fashizmi, u mbajt Mbledhja themeluese për Partinë Komuniste të Shqipërisë. Në Mbledhje u diskutua edhe lidhur me emrin që do të kishte partia, nëse ajo të quhej Partia Komuniste Shqiptare apo Partia Komuniste e Shqipërisë. Mirëpo, “me shumicë votash u vendos që Partia të quhej Partia Komuniste e Shqipërisë - PKSH”². Ky emërtim dukej se do ta linte anash çështjen e Kosovës. Në Rezolucionin e Mbledhjes Themeluese të PKSH-së³, nuk përmendet fare çështja e Kosovës dhe e bashkimit të shqiptarëve në një shtet të vetëm dhe në një front të përbashkët të luftës kundër fashizmit. Çështja e Kosovës, në mënyrë indirekte u lidh ngushtë me luftën kundër fashizmit përmes vëllazërim - bashkimit me popujt ballkanikë, duke mos u përmendur fare emri i saj. Edhe

¹Uran Butka, *Gjeniu i Kombit*, vëll. II, Tiranë: “Drier”, 2006, f. 348.

²Xhelal Gjeçovi, *Shteti shqiptar dhe çështja e Kosovës*, Tiranë: “Botimpex”, 1998, f. 42

³Arkivi Qendror Shtetëror i Republikës së Shqipërisë (më tej: *AQSH*), Fondi 14, viti 1941, dos. 1, f. 15-16. Rezolucioni i Mbledhjes Themeluese të PKSH.

në Thirrjen e Parë që KQ i PKSH-së i drejtonte popullit shqiptar pas krijimit të Partisë⁴, e cila u përpilua në bazë të rezolutës së mbledhjes themeluese nuk flitej për Kosovën. Për Kosovën nuk u diskutua as në Konsultën e Parë të PKSH-së në prill të vitit 1942.

PKSH, nuk i njohu kufijtë e shtetit të bashkuar shqiptar nën pushtimin italian dhe gjerman⁵, për shkak të interesit të përgjithshëm të Luftës Antifashiste të udhëhequr nga Aleatët, të cilët siç dihet nuk i kishin pranuar ata kufij. Po ashtu duke u nisur edhe nga interesat e përgjithshme të komunizmit e të vartësisë politiko – ushtarake të PKSH-së nga PKJ. PKSH pranoi kërkesën e kësaj të fundit, që popullsia e Kosovës në Jugosllavi të ngrihej në luftë nën udhëheqjen e saj. Ishte tejet e vështirë që të bindje popullin e Kosovës që të luftonte nën udhëheqjen e PKJ. Një veprim i tillë do ta dobësonte mjaft rezistencën e shqiptarëve në ish - Jugosllavi dhe do ta zbehte të ardhmen e saj së bashku me Shqipërinë. PKSH nuk mori përsipër të udhëhiqte luftën në Kosovë, por e quajti të drejtë e të arsyeshme bashkëpunimin vëllazëror midis PKSH dhe PKJ⁶. Lëshimi i pranuar me këtë rast nga KQ i PKSH-së, do të thoshte që çështjen kombëtare të Kosovës ta lije në mëshirën e kohës dhe në besimin e alternativës jugosllave për zgjidhjen e çështjes nacionale.

⁴ *PPSH Dokumenta Kryesore*, vëll. I, 1941-1948, botimi i dytë, Tiranë: “8 Nëntori”, 1971, f. 28-32.

⁵ *Arkivi i Ministrisë së Punëve të Jashtme të Republikës së Shqipërisë* (më tej: *AMPJ*), viti 1960, dos. 530/2, f. 62-63. Të dhëna nga gazeta *Zëri i Popullit*, nr. 2 dhe 8, viti 1942, mbështetur në qëndrimin e PKSH-së, gjatë Luftës së Dytë Botërore.

⁶ Enver Hoxha, *Titistët* (Shënime historike), Tiranë: “8 Nëntori”, 1982, f. 74-77.

Konferenca e Pezës

Më 16 shtator 1942, u mbajt Konferenca e Pezës. Në Konferencë u rrah edhe çështja e Kosovës, duke mos e njohur pushtimin nga fashizmi dhe kufijtë e realizuar prej tij⁷. Vendimi i Konferencës së Pezës që i kushtohej Kosovës ishte më tepër atribut i forcave nacionaliste se sa të komunistëve që drejtuan lëvizjen. Për çështjen e Kosovës, që më 12 shtator, komunistet ishin shprehur në një mbledhje të tyre paraprake në Pezë, se “çështja e Kosovës nuk mund të lihet në heshtje, se këtë çështje nacionalistët do ta hapin”⁸, sikurse ndodhi me të vërtetë pak ditë më mbrapa. Siç dihet arritje e kësaj konference që zgjedhja e Këshillit të Përgjithshëm Nacionalçlirimtar. Në Proklamatën e këtij Këshilli, drejtuar Popullit Shqiptar, u përcaktuan edhe qëllimet e Lëvizjes Nacionalçlirimtare. Ky Këshill, në organin e vet të shtypit “*Bashkimi*”, në numrin e parë, përcaktoi detyrat e përgjithshme demokratike⁹. Në të zgjidhja e çështjes së Kosovës nuk përmendej fare, madje nuk përmendej as Shqipëria etnike si zgjidhje, por anohej më tepër drejt rikrijimit të shtetit shqiptar të vitit 1913. Konferenca e Pezës, përfundimet e punës së saj i pasqyroi në një rezolutë¹⁰, në të cilën, përveç termit e “pandarë”¹¹, po ashtu, nuk përmendej në mënyrë të veçantë Kosova.

⁷ AQSh, Fondi 14/AP, viti 1943, dos. 10/2, f. 15. Rezolucion i Konferencës së Pezës.

⁸ Xhelal Gjeçovi, *Shteti shqiptar dhe çështja e Kosovës*, Tiranë: “Botimpex”, 1998, f. 177.

⁹ Nina Smirnova, *Historia e Shqipërisë përgjatë shekullit XX*, Tiranë: “Ideart”, 2004, f. f. 239.

¹⁰ *Historia e Shqipërisë*, vëll. III, Akademia e Shkencave e Shqipërisë, Instituti i Historisë, Tiranë: “Toena”, f. 517.

¹¹ Agjencioni Shtetëror i Arkivave të Kosovës (më tej: ASHAK), Fondi Komiteti Krahinor i L. K. të Kosovës - i Shqipërisë, viti 1942-44, kutia 36, dokumenti nr. 521, f. 1-4. Rezolucion i Konferencës për zgjedhjen e Këshillit të Përgjithshëm Nacional-Çlirimtar.

Në fund, në këtë konferencë mbështetur në parimet që garantonte Karta e Atlantikut e 14 gushtit 1941, u arrit në marrëveshje që, “çështja e Kosovës të zgjidhej në bazë të parimit të vetëvendosjes së popujve...”¹². Pra, mbështetje për zgjidhje të çështjes së Kosovës, mbi parimin e Kartës së Atlantikut. Mbi këtë bazë pavarësisht divergjencave të thënieve e debateve që u shprehen në konferencë, konkludimi për Kosovën ishte i njëjtë nga ana e nacionalistëve me qëndrimin apo aprovimin edhe të komunistëve për zgjidhjen e çështjes së saj. Po ashtu, delegatët nacionalistë të kësaj konference (si komunistët), lidhur me çështjen e Kosovës, “dënuan përpjekjet e pushtuesve fashiste Italian dhe të qeverisë së ngritur të Mustafa Krutës, për ta paraqitur Kosovën si vend të çliruar”¹³. Andaj as nga nacionalistët nuk njihej pushtimi nga fashizmi dhe kufijtë e realizuar prej tij. Kështu, e ardhmja e Kosovës shihej nën frymën e Kartës së Atlantikut, duke mos pranuar zgjidhjen e fashizmit dhe duke e lënë zgjidhjen pas mbarimit të luftës, në bazë të parimit të vetëvendosjes së popujve. Ndërkohë më vonë nga disa grupe nacionaliste që ishin në gjirin e Ballit Kombëtar, kufijtë e rinj u njohën pavarësisht mënyrës e formës në të cilat ishin të realizuar.

Balli Kombëtar formësoi programin politik të njohur me emrin “Dekalog”, ose 10 pikat, në nëntor të vitit 1942¹⁴. Mbi bazë të programit, kjo organizatë nacionaliste, me alternative politike për bashkim kombëtar, i ftonte shqiptarët, “për mobilizimin e të gjithë fuqive të gjalla të kombit, kundër pushtuesit për realizimin e idealit të naltë kombëtar, për të harmonizuar dhe bashkuar

¹² *Historia e Shqipërisë*, vëll. III..., f. 517-518.

¹³ *AQSh*, Fondi 14/AP, viti 1943, dos. 10/2, f. 15. Rezolucion i Konferencës së Pezës.

¹⁴ *AQSh*, Fondi 556, viti 1944, dos. 49, f. 1. Dekalogu i Organizatës Nacionaliste “Balli Kombëtar”.

energjitë e kombit me gatue bashkimin mendor e shpirtëror të të gjithë shqiptarëve, për një Shqipëri të lirë, etnike, demokratike, me baza shoqërore moderne”. Program i cili kishte si pikë referimi simbolet kombëtare; “flamurin kuq e zi”, “Shqipërinë e lirë etnike”, idealin e naltë kombëtar¹⁵.

Mbështetur në programin e lartpërmendur, për BK, çështja e Kosovës, kishte shansin historik të zgjidhej përmes bashkimit të saj me Shqipërinë (pasi që ajo ishte bashkuar), duke qenë “Kosova pjesë e pandashme e Shqipërisë”¹⁶. Çdo formë çlirimi që nuk kurorëzohej me bashkimin me Shqipërinë, konsiderohej se është për Kosovën një zgjedhë e dytë. Kësisoj, duke pasur si alternativë për zgjidhjen e çështjes së Kosovës bashkimin e saj me Shqipërinë, Balli Kombëtar lëshoi kushtimin për bashkim kombëtar rreth flamurit kuq e zi, për të garantuar bashkimin e Kosovës me Shqipërinë dhe mbrojtjen e saj nga terrori çetnik. Me parullën: “Ja Kosova Shqipni! Ja vdekje ja liri!”, bëhej thirrje për bashkim shpirttrash e zemrash, pa dallim krahine e feje, por me një besë e me një ideal për të ruajtur Independencën e Shqipërisë, si dhe për të mbrojtur Kosovën, nën flamurin e shenjtë Shqiptar, “i cili vërteton e siguron para gjithë botës pavarësinë tonë si shtet e si komb i bashkuem”¹⁷. Lidhur më realizimin e këtij qëllimi final, në një dokument të kohës thuhej se: “Balli Kombëtar”..., nuk është dhe nuk do të jetë kurrë në shërbimin e fuqive të huaja...”¹⁸. Kësisoj, programi i BK nuk përcaktonte se cila do të ishte politika e jashtme që do të ndiqej për të realizuar bashkimin kombëtar. Qëndrimin e vet për Kosovën pas Konferencës së Pezës, PKSH do ta bënte publike përmes shtypit, në të cilat do të popullarizohej lufta nacionalçlirimtare e popujve fqinjë ballkanikë e në veçanti ai

¹⁵ *Po aty*, dos. 21, f. 5.

¹⁶ *AQSh/AP*, Fondi 270, dos. 69, f. 10.

¹⁷ *ASHAK*, Fondi Komiteti Krahinor i L. K. të Kosovës - i Shqipërisë, viti 1942-44, kutia 36, dokumenti nr. 2118, f. 1. Thirrje drejtuar shqiptarëve në Kosovë.

¹⁸ *AQSh*, Fondi 556, viti 1944, dos. 21, f. 13. Trakt i Ballit Kombëtar.

greko - jugosllav. Popullit i bëhej thirrje për vëllazërim, përkrahje e solidaritet të luftës së tyre. Por, Komiteti Qendror i PKSH-së, çështjen e Kosovës nuk e diskutoi në Konferencën e Parë të Vendit, që u mbajt në Labinot të Elbasanit më 17 - 22 mars të vitit 1943. Po ashtu, ajo nuk u përmend fare as në Deklaratën e Këshillit të Përgjithshëm të FNÇL dhe të Shtabit të Përgjithshëm të UNÇL-së, lëshuar më 10 qershor të vitit 1943, që kishte të bënte me, “domosdoshmërinë e krijimit të një organizate çlirimtare kombëtare, e cila nënkuptonte bashkimin e të gjithë patriotëve”¹⁹.

Mbledhja e Mukjes

Një fazë me shumë interes në qëndrimin ndaj Kosovës përfaqëson Mbledhja e Mukjes, e paraprirë nga ajo e Tapizës, e mbajtur më 26 korrik 1943. Në takimin e Tapizës, të përfaqësuesve të delegacioneve të Këshillit të Përgjithshëm Nacionalçlirimtar dhe delegacionit të organizatës “Balli Kombëtar”, i cili i parapriu takimit të Mukjes, u diskutua edhe problemi i Kosovës. Në këtë takim, pika C, fiksoi formulimin për independencën e plotë të Shqipërisë në kufijtë e 1913 dhe realizimin e bashkimit me atdheun shqiptar, të viseve të banuara prej shqiptarësh, në virtyt të parimit të përgjithshëm të vetëvendosjes së popujve, të njohur universalisht dhe të garantuar prej Kartës së Atlantikut²⁰.

Ky ishte një ndryshim radikal i Nacionalçlirimtares, krahasuar me qëndrimet e mëparshme për sa i përkiste çështjes së Kosovës, sepse theksonte restaurimin e shtetit shqiptar të vitit

¹⁹ Nina Smirnova, *Historia e Shqipërisë përgjatë shekullit XX*, Tiranë: “Ideart”, 2004, f. 255.

²⁰ AQSh, Fondi 14/AP, viti 1943, dos. 21, f. 8. Procesverbal i Mbledhjes së Tapizës, korrik 1943.

1913 dhe bashkimin me të viseve të banuara nga shqiptarët, ndonëse pa përmendur me emër Kosovën. Pra, u pëlqye një formulë, që duke u mbështet në Kartën e Atlantikut, të sigurohej Shqipëria etnike, pa u përmend në marrëveshje kjo fjalë²¹. Kjo formulë u adoptua bashkërisht edhe me nacionalistët, të cilët gjithashtu ju referuan Kartës së Atlantikut.

Pak ditë më pas dhe pikërisht më 1 deri në 3 gusht 1943, u mbajt Mbledhja e Mukjes, ku u takuan delegacionet e Ballit Kombëtar dhe të Frontit Nacionalçlirimtar. Mukja përfaqëson një ndër përpjekjet me serioze të forcave politike shqiptare për bashkim e pajtim kombëtar, në të cilën u shtruan për diskutim shumë probleme që lidheshin me bashkëpunimin, që duhej të arrihej në dobi të luftës për çlirim e bashkim kombëtar.

Mid'hat Frashëri së bashku me përfaqësuesit e Ballit Kombëtar, në Mukje e ripohuan domosdoshmërinë e shkëputjes së Kosovës dhe viseve tjera shqiptare nën Jugosllavi dhe bashkimin e tyre me shtetin amë, brenda kornizës së Shqipërisë etnike²². Nacionalistët e konsideruan bashkimin e Kosovës me Shqipërinë si të pjesshëm e të realizuar nga okupatori për interesat e tyre, megjithëse ngulnin këmbë se: “pavarësisht se kush e kish bashkuar, ky ishte një fakt që duhej pranuar dhe shfrytëzuar për të lidhur fijet e këputura me gjysmën tjetër të Shqipërisë, për të bërë bashkimin shpirtëror, për të ngritur institucionet shqiptare, të cilat do të organizonin luftën, do të përfaqësonin institucionalisht popullin e këtyre trevave pas luftës dhe do të kërkonin e do të realizonin zgjidhjen në bazë të së drejtës kombëtare dhe ndërkombëtare”²³.

²¹ Faik Quku, *Qëndresa shqiptare gjatë Luftës së Dytë Botnore 2 (1941-1944)*, Tiranë: “Ilar”, 2006, f. 248.

²² U. Butka, *Gjeniu i Kombit...*, f. 371.

²³ *Po aty*, f. 370.

Sipas nacionalistëve pushtuesit italian e gjerman ishin të përkohshëm, ndërsa sllavët ishin pushtues të përhershëm, të cilët e quanin të tyren Kosovën e viset e tjera shqiptare dhe synonin t'i aneksonin. Ballistët nuk kishin besim tek armiqtë sllavë, historikisht antishqiptarë me politikat e tyre pushtuese²⁴. Mbi këtë bazë, ballistët më tepër kishin si synim të ruanin gjendjen ekzistuese të tokave shqiptare të bashkuara nga pushtuesi, por nuk e linin mënjandë edhe alternativën e zgjerimit të tyre me territore shqiptare, të cilat kishin mbetur jashtë kufijve të Shqipërisë. Pra, bashkimi për ta nënkuptonte qëllimin final të shqiptarëve bashkim i cili duhej të ruhej edhe pas luftës duke kundërshtuar edhe me armë pushtuesin jugosllavë për të garantuar arritjen e tij.

Pas një serë debatesh në pikën 2 të procesverbalit u pranua formulimi: “Luftë për një Shqipëri independente dhe për zbatimin e parimit të njohur universalisht e të garantuem nga Karta atlantike, të vetëvendosjes së popujve, për një Shqipëri etnike”²⁵. Arritja e kësaj formule e pranimit i saj nga dy forcat kryesore të rezistencës në Shqipëri ishte fitore për Shqipërinë dhe për popullin shqiptar. Me Shqipërinë etnike nënkuptoheshin Kosova e Çamëria. Palët po ashtu ranë dakord për zhvillimin e një plebishiti (referendumi) në Kosovë, i cili do të përcaktonte të ardhmen e saj, pas përfundimit të luftës²⁶. Në fakt kjo formulë u artikulua në disa raste edhe nga Lëvizja Nacionalçlirimtare gjatë Luftës. Krerët e

²⁴ Muharrem Dezhgiu, *Shqipëria nën pushtimin Italian 1939-1943*, Akademia e Shkencave e Shqipërisë & Instituti i Historisë, Tiranë: “Mësonjëtorja”, 2005, f. 241.

²⁵ *AQSh*, Fondi 14/AP, viti 1943, dos. 21, f. 9. Procesverbal i Mbledhjes së Mukjes, gusht 1943.

²⁶ Afrim Krasniqi, *Partitë Politike në Shqipëri (1920-2006)*, *Historia dhe tiparet e partive parlamenteve dhe të zhvillimeve politike*, Instituti shqiptar i studimit të politikave, Tiranë: “Edlor”, 2006, f. 126; Reginald Hibbert, *Fitorja e hidhur-Lufta Nacionalçlirimtare e Shqipërisë*, Lidhja e Shkrimtarëve, Tiranë: “A. Z. Çajupi”, 1993, f. 93.

²⁶ *Po aty*, f. 294-295.

Ballit Kombëtar ndaheshin tërësisht nga ata të LNÇL kur flitej për shtetin ekzistues shqiptar në pushtim të krijuar nga Italia dhe Gjermania. Të parët e pranonin atë, por e shihnin si krijesë jetëshkurtër, ndërsa dytët e konsideronin si pjellë të dështuar të pushtuesit. Megjithatë, nacionalistët ndanin të njëjtin opinion me krerët e Lëvizjes Nacionalçlirimtare se “çështja e Kosovës, si pjesë e çështjes shqiptare, duhej të rihapej e të zgjidhej në fund të Luftës së Dytë Botërore”, dhe se bashkimi i Kosovës me Shqipërinë ishte një akt i pjesshëm dhe i realizuar nga fashizmi për interesat e tyre²⁷. Duket se Balli Kombëtar i ratifikoi qëndrimet për këtë çështje jo thjesht për hir të kompromisit me Lëvizjen Nacionalçlirimtare, por ai mori në konsideratë edhe qëndrimet e Aleatëve, vendimet e mëvonshme të cilëve do të ishin vendimtarë për të ardhmen e territoreve shqiptare nën Jugosllavi. Fitorja e aleatëve kishte filluar të përvijohet në këtë periudhë dhe ajo do të ndikonte edhe në të ardhmen politike dhe pushtetin që do të qeveriste Shqipërinë e pasluftës.

Në mbledhjen e Mukjes, në dokumentin përfundimtar nuk u përmend fjala Kosovë por Shqipëri etnike, duke e mbështetur në Kartën e Atlantikut²⁸. Kërkesa për Shqipërinë etnike, shpallej se ishte e bazuar tek Karta e Atlantikut dhe parimi i vetëvendosjes i pranuar prej saj. E rëndësishme ishte gjithashtu se kjo shoqërohej me detyrimin e forcave shqiptare për luftë të përbashkët dhe të menjëhershme përkrah aleatëve të mëdhenj anglo - sovjet - amerikanë. Interpretimi i Kartës së Atlantikut në Mukje duhet thënë se është i diskutueshëm, sepse i njëjti dokument nuk njihte ndryshimin e kufijve të bërë nga Fuqitë e Boshtit, dhe në këtë kontekst as bashkimin e Kosovës me Shqipërinë, por sidoqoftë ai linte të hapur parimisht problemin e vetëvendosjes pas luftës. Kështu, formulimi i Kartës së Atlantikut linte shpresa për të gjitha palët, por vendimet reale do të merreshin vetëm pas luftës. Duhet

²⁷ U. Butka, *Gjeniu i Kombit...*, f. 369-370.

²⁸ F. Quku, *Qëndresa shqiptare gjatë Luftës...*, f. 253.

pranuar se Karta e Atlantikut ishte dokument shumë i rëndësishëm për të tërhequr popujt në rezistencën antifashiste, por ajo e linte të diskutueshme të ardhmen e tyre.

Më 3 gusht Komiteti Provizor për Shpëtimin e Shqipërisë publikoi proklamatinë e dalë në emër të dy organizatave përbërëse të tij, BK dhe Lëvizjes Nacionalçlirimtare. Në të flitej edhe për luftën që duhej të zhvillohej krahas aleatëve, për një Shqipëri të pavarur, për parimin e vetëvendosjes sipas Kartës së Atlantikut dhe për një Shqipëri etnike²⁹. Bashkë me forcat e majta të rezistencës shqiptare edhe nacionalistët u bashkuan dhe pranuan në Mukje parimin që zgjidhja e çështjes së Kosovës të bëhej sipas parimit aleat të vetëvendosjes, të pranuar në Kartën e Atlantikut, por duke e zgjeruar atë më tej, deri në pranimin e idesë së Shqipërisë etnike. Në këtë mënyrë të dyja forcat politike dhe ushtarake në Shqipëri pranuan një opsion të përbashkët për zgjidhjen e çështjes së Kosovës. Nacionalistët shqiptarë pranuan në Mukje zgjidhjen e çështjes së Kosovës në bazë të parimit të vetëvendosjes, duke përjashtuar ndryshimin e kufijve me dhunë. Në këtë mënyrë ata nuk e merrnin të mirëqenë ndryshimin e kufijve të realizuar nga pushtuesit. Por për të synuar në atë zgjidhje ishte premisë e domosdoshme që populli shqiptar në Shqipëri e në Kosovë, të ngrihej në luftë kundër pushtuesve antifashiste, përkrah koalicionit antifashist botëror. Pas luftës synohej që do të fitohej kapitali politik i nevojshëm për të kërkuar, pas dëbimit të pushtuesve fashiste, zbatimin e parimit të vetëvendosjes për Kosovën e viset e tjera shqiptare.

Por, vendimet e Mukjes u anuluan e u dënuan nga Enver

Hoxha dhe udhëheqja e lartë e PKSH-së, në prapavijë të së cilës qëndronte udhëheqja e PK të Jugosllavisë dhe emisarët e saj në

²⁹ *AQSh*, Fondi: 14/AP, viti 1943, dos. 21, f. 10. Procesverbal i Mbledhjes së Komitetit Provizor, 3 gusht 1943.

Shqipëri³⁰. Pika më e papranueshme për Komitetin Qendror të PKSH dhe Enver Hoxhën, do të ishte ajo e Shqipërisë etnike³¹. Udhëheqja e PKSH-së, nuk donte ta ndante pushtetin me krerët nacionalistë të Ballit Kombëtar, me pretekstin se ky i fundit nuk po luftonte kundër okupatorit fashist. Ky ishte një gabim i rendë i PKSH-së, gabim të cilin Balli nuk diti ta shfrytëzojë në dobi të vet dhe as të çështjes kombëtare. Balli Kombëtar pas deklaratës së Fronit Nacionalçlirimtar për t'i shpallur luftë atij në tetor 1943, jo vetëm që e pezulloi rezistencën kundër pushtuesit, por bashkëpunoi në një masë të rëndësishme me gjermanët kundër LNÇL. Kjo i dha një armë të fuqishme në dorë kësaj të fundit dhe çoi gradualisht në largimin e Ballit nga skena reale e rezistencës shqiptare dhe në abandonimin e tij nga aleatët anglo - amerikanë.

Është fakt i pamohueshëm, se prishja e marrëveshjes së Mukjes, shkaktoi përçarje e konfrontime të thella në Shqipëri. Pasojë e saj ishte dalja e Abaz Kupit nga FNÇL. Abaz Kupi shpalli shkëputjen nga komunistet në nëntor 1943 në fshatin Zallher të Tiranës dhe krijoi organizatën e “Legalitetit”, një organizim politik dhe ushtarak që kishte si qëllim restaurimin e Monarkisë dhe rikthimin e Mbretit Zog në krye të Shqipërisë. Ndër pikat më të spikatura të programit të tij do të përmendnim ato që kishin të bënin me krijimin e Shqipërisë etnike, vendosjen e regjimit mbretëror në Shqipërinë e pasluftës, por edhe disa kërkesa për zbatimin e reformave shoqërore në vend³². Në programin e “Legalitetit”, si edhe në shumicën e programeve tjera të kohës së luftës, nuk përmendet “Kosova” si problem i veçantë, por ajo nënkuptohet në pikën 2 të programit kur flitet për Shqipërinë etnike. Parimi i vetëvendosjes shprehet përmes termave se “fati i trevave të Kosovës, Çamërisë dhe Maqedonisë

³⁰ Ndreqi Plasari e Luan Malltezi, *Politike Antikombëtare e Enver Hoxhës*, Plenumi i 2-të i KQ të PKSH, Berat 23-27 nëntor 1944, Tiranë: 1996, f. 224; 238.

³¹ *AQSh*, Fondi: 556, viti 1944, dos. 34, f. 96. Trakt’ i I-rë, nga Xhelal Staravecka.

³² A. Krasniqi, *Partitë Politike në Shqipëri...*, f. 356.

mos të vendosej pa u marrë parasysh dëshirat e banoreve të tyre”³³.

Në përgjithësi, Balli Kombëtar dhe nacionalistët e tjerë e shikonin Jugosllavinë dhe Greqinë me dyshim dhe urrejtje, ndërsa komunizmin si një kërcënim për Shqipërinë, duke menduar se me të kompromisi do të ishte i vështirë. Ndërkaq, Anglia dhe misionet e saj në Shqipëri shiheshin nga ballistët dhe legalistët, si një aleat i mundshëm, por krahas kësaj edhe me mosbesim dhe frikë për shkak të qëndrimeve të tyre mbështetëse ndaj fqinjëve të fuqishëm jugosllavë dhe grekë, dhe mungesës së garancisë për kufijtë e shtetit shqiptar të vitit 1913 dhe problemit të së ardhmes së Kosovës. Dëshira e mirë për zgjidhjen e çështjes kombëtare ishte akt për t’u vlerësuar, por një pjesë e mirë e anëtarëve të BK ose qëndruan inaktivë, ose bashkëpunuan në periudha të caktuara me gjermanët, duke humbur kredibilitetin në sytë e aleatëve. Sidoqoftë, brenda tij pati forca të cilët luftuan kundër pushtimit gjerman dhe kontribuan në kauzën e çlirimit të vendit dhe për kauzën e aleatëve antifashistë. Arritja e qëllimit final, pra bashkimi i Kosovës me Shqipërinë, duke qenë inaktivë, apo duke bashkëpunuar me pushtuesin gjerman, nuk përkonte me interesat e aleatëve të mëdhenj e as me dokumentet e nënshkruara prej tyre.

Çështja e Kosovës u shtrua edhe në Konferencën e Dytë Nacionalçlirimtare të mbajtur në Labinot të Elbasanit nga 4 deri 8 shtator të vitit 1943. Në këtë Konferencë u fol edhe për Kosovën por në një mënyrë tjetër nga ajo e artikuluar në Mukje. Në Konferencë bashkimi i Kosovës me Shqipërinë u konsiderua, si një vepër e fashizmit³⁴. Zgjidhja e çështjes së Kosovës, sipas

³³ Julian Ameri, *Bijtë e Shqipes*, Tiranë: 2002, f. 127,147.

³⁴ *AQSh/AP*, Fondi: 40, viti 1943, dos. 4, f. 37. Diskutim i Enver Hoxhës në Konferencën e Dytë Nacionalçlirimtare, 4-8 shtator 1943.

referatit të mbajtur nga Enver Hoxha³⁵, ishte në duart e vetë shqiptarëve të Kosovës, nëse ajo do t'i bashkëngjitej Shqipërisë apo Jugosllavisë. Por kjo kushtëzohej me pjesëmarrjen e tyre në luftë kundër okupatorit fashist e në fund edhe kundrejt atij jugosllav, në rast se i mohonte atij të drejtën e vetëvendosjes. Në Rezolucionin e Konferencës së Labinotit për problemin e Kosovës u arrit në përfundimin se: “Çështja e Kosovës dhe e Çamërisë do të zgjidhet në bazë të Kartës së Atlantikut, në bazë të parimit të vetëvendosjes së popujve, dhe garancia më e madhe për triumfin e këtij principi është vetë lufta që bëjnë dhe do të bëjnë Kosova e Çamëria, krah për krah me popujt jugosllavë e atë grek...”³⁶. Pra zgjidhja e çështjes së Kosovës edhe njëherë u theksua se do të realizohej brenda kuadrit të pranuar nga Aleatët në bashkëpunim me forcat antifashiste të vendeve fqinjë. Edhe sipas Komitetit Qendror të Partisë Komuniste të Shqipërisë, “çështja e Kosovës, pas luftës së përbashkët që do të bëjnë shqiptarët të vëllazëruar me Serbët e Malazeztë, do të zgjidhet me drejtësinë më të madhe.... Dhe Partitë Komuniste motra Jugosllave e Shqiptare, do të jenë një garanci tjetër, për zbatimin e kësaj drejtësie”³⁷.

Ideja se Kosovën do ta lënë vetë të lirë jugosllavët, që ajo të vendosë rreth së ardhmes së saj u prit me skepticizëm dhe mosbesim të thellë tek një pjesë e madhe e shqiptarëve të Kosovës. Ajo ishte rrjedhojë e drejtpërdrejtë e marrëdhënieve të këqija të shqiptarëve me serbët, e shtypjes së popullit shqiptar dhe

³⁵ Enver Hoxha, *Vepra*, vëll. I, Tiranë: “8 Nëntori”, 1983, f. 464; *Çështje të revolucionit dhe të ndërtimit socialist* (përmbledhje veprash), vëll. I (1942-1961), Tiranë: “8 Nëntori”, 1978, f. 103-104; *Dokumente të Organeve të Larta të Pushtetit Revolucionar Nacional-Çlirimtar 1942-44*, Tiranë: “8 Nëntori”, 1962, f. 50.

³⁶ *AQSh*, Fondi: 14/AP, viti 1943, dos. 19, f. 4. Rezolucion i Konferencës së Labinotit.

³⁷ *ASHAK*, Fondi: Komiteti Krahinor i L.K. të Kosovës, viti 1943, kutia 7, dokumenti nr. 78, f. 1. Thirrje drejtuar popullit shqiptar të Kosovës nga Komiteti Qendror i Partisë Komuniste Shqiptare.

mungesës së lirive dhe të drejtave të tyre kombëtare. Ishte shumë e vështirë të kapërceje realitetet e shkuara dhe të bashkoje në një front shqiptarët dhe serbët. Esenca e mosbesimit të shqiptarëve te serbët shprehej qartë në një serë dokumentesh të kohës³⁸. Me këtë rast vlen të theksohet fakti se një pjesë e popullit shqiptar të Kosovës, nuk kishte besim as tek partizanët komunistë të Titos, për çlirimin e tyre kombëtar.

Jo vetëm për komunistët shqiptarë gjatë Luftës së Dytë Botërore, por edhe për Lëvizjen Nacional - çlirimtare të drejtuar prej saj, fjalët “Shqipëri etnike” dhe “Shqipëri e Madhe”, ishin parulla të fashizmit italian e të nazizmit gjerman për të gënjyer popullin shqiptar³⁹. Sipas saj, “Kosovarët duhej të bashkëpunonin me Nacionalçlirimtarët jugosllavë, kundër armikut okupator, e ata vetë do t’a lënë të lirë Kosovën të vendosë mbi fatin e vetë në bazë të Kartës së Atlantikut...”⁴⁰. Edhe Shtabi i Brigadës së I-rë i Ushtrisë Nacional - çlirimtare të Shqipërisë, bënte thirrje, për luftime kundra fashizmit gjerman përkrahë aleatëve të mëdhenj, Sovjeto - Anglo - Amerikan dhe luftës së popujve Jugosllav, Grek, Bullgar⁴¹, etj. Një qëndrim i tillë, se vetë nacionalçlirimtarët jugosllavë, do t’i japin lirinë popullit shqiptar të Kosovës, ishte paradoksal. Ai shprehte besim të verbër dhe të tepruar te udhëheqja jugosllave. PKSH bëri një luftë të madhe kundër mosbesimit e përçarjes së thellë, që ishte krijuar në të kaluarën midis popullit

³⁸ AMPJ, viti 1949, dos. 202, f. 2.

³⁹ ASHAK, Fondi Komiteti Krahinor i L.K. të Kosovës, viti 1937-44, kutia 38, dokumenti nr. 1314. N. “Kosova”, *Lirija*, Organ i Këshillit Nacional-Çlirimtar të Kosovës e Metohisë, nr. 15-16-17-18, shtator 1944, f. 10.

⁴⁰ AMPJ, viti 1960, dos. 530/2, f. 63. Relacion; AIH, “Çështja e Kosovës”, *Bashkimi*, tetor 1943, f. 3-5.

⁴¹ ASHAK, Fondi Komiteti Krahinor i L.K. të Kosovës, viti 1943, kutia 7/A, dokumenti nr. 770, f. 1-2. Shtabi i Brigadës së I-rë, Ushtrisë Nacional-Çlirimtare.

shqiptar dhe atij serb. Megjithatë kjo nuk do të thotë se ishte edhe aq e pandërgjegjshme për gjendjen e së kaluarës së Kosovës nën Jugosllavi dhe për vuajtjet e saj, dhe po kështu për honin që ndante shqiptarët nga serbët, megjithatë ajo e shihte shpëtimin e saj tek bashkimi me kauzën e Aleatëve dhe tek rezistenca antifashiste. Për këtë realitet dëshmon edhe artikulli i mëposhtëm i botuar në gazetën “Bashkimi”, organ i Këshillit Nacional - çlirimtar të Shqipërisë, në numrin 5, nën titullin “Kosova e vërtetë dhe “kosovarët” e Xhafer Devesë”⁴², gazeta “Lufta e Rinisë” - organ i Rinisë Antifashiste Popullore Shqiptare⁴³, etj. Megjithatë duhet shtuar se, konstatimet e këtyre gazetave në fjalë në vetvete duken edhe paksa kontradiktore. Në njërën anë flisnin për bashkim, në anën tjetër për vëllazërim të shqiptarëve me pakicat serbo - malazeze, turke etj.

Besimi tek udhëheqja e PKJ-së, e cila do ta linte Kosovën të bashkohej me Shqipërinë në periudhën e pasluftës ishte në fakt, siç dëshmoi e ardhmja, një iluzion i PKS-së dhe mosnjohje e gjendjes reale dhe e synimeve të udhëheqjes jugosllave, nacionaliste apo komuniste. Duket se PKS ishte pak ose aspak e informuar për synimet reale të forcave të ndryshme në Jugosllavi ndaj Kosovës. Por, ajo tregonte edhe për mungesën e forcës së saj dhe të mbështetjes ndërkombëtare, sikurse e kishte Jugosllavia gjatë LDB. Krahas arsyeve të tjera duket se klasa e re e politikës shqiptare ishte edhe e papërvojë dhe ndoshta edhe idealiste në vështrimet e veta rreth çështjes së Kosovës dhe zgjidhjes së problemit të saj brenda kornizave ideologjike komuniste. Sidoqoftë, në rrethanat e LDB vështirë të gjejë zgjidhjen e duhur sipas dëshirave dhe vullnetit të shqiptarëve. Shqiptarët nuk kishin shumë alternativa për të zgjidhur dhe kemi bindjen që cilado rrugë

⁴² ASHAK, Fondi Komiteti Krahinor i L. K. të Kosovës, viti 1937-44, kutia 38, dokumenti nr. 1314, *Lirija*, Organ i Këshillit Nacional-Çlirimtar të Kosovës e Metohisë, nr. 15-16-17-18, f. 19.

⁴³ *Po aty*.

që do të ndiqej (qoftë e PKSH-së, apo e BK) nga shqiptarët prapë se prapë do të kishin të njëjtin fat që e pësuan pas luftës.

PKSH, i përshëndeti vendimet e Konferencës së Bujanit, të cilat hidhnin idenë e bashkimit të Kosovës me Shqipërinë, përmes dy artikujve të botuar në shkurt të vitit 1944, në buletinin “Zëri i Popullit” dhe “Bashkimi”. Madje në njërin prej artikujve, u botua edhe pasazhi i plotë i Rezolutës së Bujanit⁴⁴. Por, pas kësaj kohe idetë e Konferencës së Bujanit u lanë në harresë. Pas traktatit e përshëndetjes së Bujanit, çështja e Kosovës nga ana e PKSH-së, do të vijë duke u zbehur dhe duke u lënë në harresë. Për Kosovën nuk u diskutua fare në Plenumin e KQ të Helmesit në maj 1944. Ndërsa, më 27 maj në Kongresin e Përmetit, Omer Nishani në fjalën e hapjes do të shprehej: “Kosovarët, nëse duan të fitojnë të drejtën e vetëvendosjes, në bazë të Kartës së Atlantikut dhe të politikës që ndjek lëvizja nacional - çlirimtare e popujve të Jugosllavisë, e udhëhequr prej Mareshalit Tito..., Vetëm me këtë udhë Kosova, pas luftës, do të ketë të drejtën të vendosi mbi fatin e saj gjer në shkëputje”⁴⁵. Kongresi madje edhe përshëndeti marshallin Tito, për politiken e ndritur e luftën heroike, si garancia e vëllazërimit të popujve ballkanas, e realizim i idesë se madhe të një Konfederate Ballkanike”⁴⁶. Edhe më 23 shtator 1944, Komiteti Qendror i PKSH-së, i dërgoi një letër komandantit suprem të UNÇ e AP të Jugosllavisë, duke i thurur lavde Partisë Komuniste të

⁴⁴ Xh. Gjeçovi, *Shteti Shqiptar dhe çështja...*, f. 52; Lefter Nasi & Ana Lalaj, “Qëndrimi udhëheqjes së PKJ-së dhe PKSH-se ndaj vendimeve të Konferencës së Bujanit”, *Konferenca e Bujanit* (Materiale nga Sesioni Shkencor kushtuar 50-vjetorit të Konferencës së Bujanit, mbajtur në Tiranë më 7 janar 1994), Instituti i Historisë-Prishtinë: 1998, f. 50.

⁴⁵ *ASHAK*, Fondi Komiteti Krahinor i L. K. te Kosovës - i Shqipërisë, viti 1942-44, kutia 36, dokumenti nr. 2102, f. 2-3. Fjala e Omer Nishanit në hapjen e Kongresit të Parë Antifashist Nacional Çlirimtar.

⁴⁶ *Po aty*, dokumenti nr. 2111, f. 1.

Jugosllavisë e marshallit Tito⁴⁷. Po ashtu edhe Shtabi Operativ i Brigadës III dhe V, në shtator të vitit 1944⁴⁸.

Në Plenumin e KQ të PKSH-së, mbajtur në Berat nga 23 deri 27 nëntor 1944, çështja e Kosovës nuk u zu fare në gojë. Po ashtu, për Kosovën nuk u diskutua zgjidhje e as nuk u fol për të në mbledhjen e Dytë të KANÇ e as në ditën e 28 nëntorit, kur Qeveria e Enver Hoxhës, hyri në Tiranë dhe mbajti një fjalim të gjatë aty, para masës. Kjo me të vërtetë që nga traktati i dhjetorit që një tërheqje në shtrimin kombëtar. Aq më tepër, kur në fundin e vitit 1944 dhuna e terrori i ushtruar në Kosovë nga pushteti ushtarak serb, u shoqërua me masakra çnjerëzore, duke u justifikuar në spastrimin e saj nga “bandat shqiptare” e nga “njësitet e armatosura prej tradhtarëve shqiptarë”. Madje për fat të keq, në emër të luftimit të reaksionit, bashkëpunuan e bashkëvepruan edhe disa njësitë të armatosura të UNÇSH-së. Kjo nënkuptonte me të vërtetë edhe braktisjen e çështjes së Kosovës nga PKSH-ja, që ajo të zgjidhej në kuadër të atyre premtimeve të bëra gjatë luftës. Shprehjet e PKSH-së për zgjidhjen e çështjes së Kosovës, se “në rast të kundërt do ta luftonte Jugosllavinë”, mbetën një slogan shterp.

Qeveria Mitrovica

Zëvendësimi i pushtimit italian me atë gjerman në Shqipëri u shoqërua me politika të reja, më të stërholluara dhe më “kombëtare”⁴⁹. Kështu, prishja e marrëveshjes së Mukjes, politika

⁴⁷ I. Hoti, *Çështja e Kosovës gjatë Luftës...*, f. 62.

⁴⁸ *ASHAK*, Fondi Komiteti Krahinor i L. K. të Kosovës - i Shqipërisë, viti 1942-44, kutia 36, dokumenti nr. 1234, f. 1-4. Thirrje nga Shtabi Operativ i Brigadës III-V Sulmuese, Komandant Major Shefqet Peçi, Komisar Politik Nito Çako.

⁴⁹ *AQSh*, Fondi 556, viti 1944, dos. 21, f. 27/2. Thirrje drejtuar popullit shqiptar nga Kryekomandanti i trupave gjermane.

e veçantë e ndjekur nga gjermanët në Shqipëri, si dhe rreziku i përhershëm sllav ndaj tokave shqiptare, bëri që disa nacionalistë të përqafonin idenë e ngritjes së organeve qeverisëse në Tiranë.

Menjëherë pas vendosjes së regjimit të pushtimit gjerman në Shqipëri, u krijua një Komitet Ekzekutiv provizor, me në krye Ibrahim Biçakun. Ky Komitet më 11 shtator 1943, rishpalli Pavarësinë e Shqipërisë, kurse më 14 shtator ai i drejtoi një thirrje popullit shqiptar e cila përfundonte, “Rroftë Shqipëria e Lirë”⁵⁰. Lidhur me këtë çështje ky Komitet i lëshoi popullit shqiptar edhe një shpallje⁵¹. Po ashtu në thirrjen, “Luftë Bolshevizmit...”⁵², i shpjegohej popullit për bolshevizmin, si dhe i bëhej thirrje atij dhe komunistëve që të largohen e të mos mashtrohen si vegla të verbëta të Moskës e të radhiten përkrahë Asamblesë Kombëtare. Ndërkohë, më 16 tetor u mbledh në Tiranë Kuvendi Kombëtar i cili shpalli “Këshillin e Lartë të Regjencës”. Ky Kuvend përbëhej nga 243 delegatë, që përfaqësonin të gjitha prefekturat e Shqipërisë, 163 prej të cilëve ishin nga Kosova dhe nga trevat e tjera shqiptare jashtë kufijve të shtetit shqiptar të vitit 1913⁵³.

Kabineti qeveritar do të kryesohej nga Rexhep Mitrovica, i

cili shpali edhe programin e Qeverisë. Në pikën kryesore të programit thuhej: “Mbrotjtja e pavarësisë së plotë dhe tërësisë tokësore të Shqipërisë, si dhe ngulmimi për të qenë zot i vendeve shqiptare, ku të sundojë respekti dhe e drejta etnike dhe jetike e Kombit shqiptar”⁵⁴. Qeveria, duke pasur si qëllim kryesor mbrotjtjen e pavarësisë dhe integritetit të tërësisë territoriale

⁵⁰ *AQSH*, Fondi 556, viti 1944, dos. 21, f. 2. Thirrje Kombit Shqiptar!

⁵¹ *ASHAK*, Fondi Komiteti Krahinor i L. K. të Kosovës - i Shqipërisë, viti 1942-44, kutia 36, dokumenti nr. 2143, f. 1. Thirrja e Komitetit Ekzekutiv, Popullit Shqiptar.

⁵² *Po aty*, dokumenti nr. 2141.

⁵³ *Historia e Luftës Antifashiste Nacionalçlirimtare të popullit shqiptar 1939-1944*, vëll. III..., f. 82-83.

⁵⁴ *AQSh*, Fondi: 147, viti 1943, dos. 146, f. 1. Programi i Qeverisë Mitrovica.

shqiptare, e konceptonte Kosovën në këtë kuadër, pra të Shqipërisë etnike. Kështu Qeveria e përqendroi aktivitetin në dy drejtime kryesore: Në ngritjen dhe konsolidimin e shtetit shqiptar të cunuar dhe në përpjekjet për shpëtimin e Kosovës e viseve të tjera shqiptare, përmes programit të aprovuar, “mbrojtja e integritetit tokësor të Shqipërisë, brenda kufijve të saj Etnikë”.

Ashtu si Qeveritë e tjera të ngritura në Tiranë gjatë kohës së luftës edhe kjo Qeveri ishte një kundërshtar e rreptë e lëvizjes komuniste shqiptare dhe idetë e saj për zgjidhjen e çështjes së Kosovës ishin krejt të ndryshme nga ato PKS-shë dhe të Frontit Nacionalçlirimtar. Me këtë rast vlen të theksohet, se orientimet dhe qëndrimet e kësaj qeverie për zgjidhjen e çështjes së Kosovës qenë të ndryshme edhe nga qeveritë e tjera të ngritura në Tiranë gjatë kohës së luftës.

Në themel të programit të Qeverisë Mitrovica, qëndronte çështja e Kosovës e cila konceptohej si një çështje në krye të të gjitha problemeve. “Një Shqipëri pa Kosovë asht si një trup pa krye dhe pa krah që, shpejt a vonë, për një arsye ose për një tjetër, do të hidhet fatalisht me krahun e më të madhit, ose ma të voglit, prej fqinjëve të saj. Çështjen e Kosovës ne mund ta shtrojmë në tryezën e bisedimeve por me konditat tona e në themel të parimeve etnike, historike, gjeografike dhe ekonomike..., Kosova ka qenë, është dhe do të jetë shqiptare ajo, “ja do të mbetet Shqipëri, ja do të bëhet gur dhe hi”⁵⁵.

Qeveria Mitrovica për të arritur qëllimin imediat, bashkimin kombëtar, bënte thirrje që të liheshin mënjanë grindjet dhe ideologjitë politike, e të shpëtohej kombi⁵⁶. Te parimi i këtij programi, që mbështeste interesat nacionale, shihej edhe rruga e vetme për shpëtimin e kombit, duke qenë prioritare vetëm rruga e

⁵⁵ Eqrem Telhaj, “Programi ynë: Bashkim rreth Flamurit”, *Kombi*, Organ i Komitetit Ekzekutiv Provizor, 28 shtator 1943, nr. 5, f. 1-2. Konferencë e mbajtur prej anëtarit të Komitetit Ekzekutiv të Përkohshëm, Eqrem Telhaj në Radio Tirana.

⁵⁶ *AQSh*, Fondi 147, viti 1943, dos. 146, f. 2-5. Programi i Qeverisë Mitrovica.

realizimit të Shqipërisë etnike, në bashkëveprim me të gjitha forcat politike të vendit e larg frymëzimeve të ideologjive.

Duke i kushtuar një rëndësi të veçantë bashkimit ndërshtetërisht, e duke i bërë thirrje popullit shqiptar që të ulte armët dhe të hiqte dorë nga vëllavrasja, nga lufta për klasë dhe ideologji dhe për t'u mbledhur rreth shtetit, i cili konsiderohej prej saj si administrator i pasurisë kombëtare, lëshonte thirrje: "Tani është koha për vendim të njëzashëm të kombit shqiptar për mbrojtjen e kufijve tonë të shenjtë etnikë"⁵⁷.

Shqiptarët duhej të ishin të përgatitur e të bindur se: "Lufta jonë fillon at'here kur të tjerët e përfundojnë"⁵⁸. Kështu, çështja e Kosovës do të shtrohej për bisedime pas mbarimit të luftës. Lidhur me këtë çështje, të drejtat kombëtare do të mbroheshin, me të gjitha forcat. Një nga masat e kësaj mbrojtjeje konsiderohej, ajo e regjistrimit të popullsisë në Kosovë, Dibër, Strugë etj. Gjithashtu duhej të përgatiteshin dokumente, të çdo natyre qofshin, që vlenin për të provuar shpërdorimet, shpërnguljet, kolonizimet, torturimet, terrorizimet e masakrimet. Me të tilla dokumente, kombi shqiptar duhej të dilte përpara Konferencës së ardhshme të Paqes e të kërkojë të gjitha ato të drejta që i takonin⁵⁹.

Me sa duket, Qeveria Mitrovica sakrifikoi për idealin e bashkimit kombëtar duke bashkëpunuar në mënyrë indirekte me gjermanët, të cilët u konceptuan si pushtues, por në të njëjtën kohë dhe si mundësi për realizimin e aspiratave për bashkim kombëtar e jo si rezultat i simpatisë ideologjike ndaj nazizmit. Ndonëse u ngrit në kohë të pushtimit, në kohën e kësaj qeverie nuk u ndërmorën veprime të rënda nga ana e autoriteteve gjermane si: ndryshim i flamurit apo simboleve tjera kombëtare, ndërrim i emrave të rrugëve e shesheve, nuk u krijua as parti dhe

⁵⁷ *Po aty*, f. 1-3.

⁵⁸ E. Telhaj, "Programi ynë: Bashkim...", f. 1.

⁵⁹ Fletorja zyrtare, 17 mars 1944, nr. 12, f. 4. Statuti i Organizatës "Lidhja e Dytë e Prizrenit".

as rini naziste me ekspozime të ideologjisë së Rajhut. Flamuri, gjuha, monedha, nëpunësit, administrata, uniformat, të gjitha ishin shqiptare.

Gazeta, “Kombi”, fillimisht si organ i “Komitetit Ekzekutiv Provizor” e më pas si organ “Kombëtar”, një rëndësi të veçantë i kushtonte përmes artikujve çështjes së Kosovës, si: “Drejtësi për Kosovën Shqiptare”, “Kosova Shqiptare se Shqiptare!”, “Cila është ardhshmija e Kosovës?”⁶⁰, etj.

Qeveria Mitrovica ashtu si forcat e tjera nacionaliste, duke pasur si qëllim sendërtimin e krijimit të Shqipërisë Etnike, patën përballë një koalicion të fuqishëm ushtarako-politik, përkatësisht komunizmin shqiptaro-ballkanik, nacionalizmin sllavo-grek por ndeshi edhe mosmbështetjen ndërkombëtare. Në anën tjetër mospërkrahja nga Aleatët, ndaj qeverisë Mitrovica tregonte se nuk ishin të favorshme koniukturat ndërkombëtare për të krijuar një shtet kombëtar mbarëshqiptar në rrethanat e Luftës së Dytë Botërore dhe sidomos nën suazën e gjermanëve, të cilët në fund të vitit 1943 ishin në tërheqje, të mundur dhe të paafhtë të zgjidhnin problemet e veta, pa le më ato ndërkombëtare e aq më pak ato shqiptare

⁶⁰ P. Prespa, “Cila është e ardhshmija e Kosovës?”, *Kombi*, Organ i Komitetit Ekzekutiv Provizor, 23 tetor 1943, nr. 13, f. 3.